

**პანთურქიზმი და პროქართველი მაცხადიანი ბებები
სამცხე-ჯავახეთში 1917-1921 წლებში**

1917-1921 წლების სამცხე-ჯავახეთში მიმდინარე ისტორიულ პროცესებში დიდი ადგილი ეკავა მაცხადიანი ბებების საქმიანობას. ბებები იყვნენ გამაჰმადიანებელი ქართველები, ყოფილი ქართველი წარჩინებულები, თავადები და დიდმოხელეები.

მესხ მაცხადიანთაგან XX საუკუნის დასაწყისში ჩამოყალიბდნენ ფანატიკოს პან-თურქისტთა მრავალრიცხოვანი ჯგუფები, რომლებმაც თავიანთი მიზნები ჯერ კიდევ 1917 წლის რევოლუციის დროს გამოამჟღავნეს. მაცხადიანი ქართველები ცოდნის მისაღებად თურქეთში მიემგზავრებოდნენ, იქიდან კი პანისლამიზმითა და პანთურქიზმით დამკვიდრებული ბრუნდებოდნენ. ქრისტიანული რელიგიისადმი შიშმა ნაყოფიერი ნიადაგი თურქეთის პოლიტიკურ აგენტებს, თურქი ემისრებისა და ავანტიურისტი ბეგ-ალაღარების ერთ ბლოკში გაერთიანებას და, როგორც ვიცით, ჯაშუშებისა და პოლიტიკური ავანტიურისტების ამ კავშირმა საბედისწერო როლი შეასრულა მესხეთის ისტორიაში.

ოსმალეთის აგენტი ადგილობრივი რეაქციონერი ბებები მუსლიმ მოსახლეობაში ნერგავდნენ პანისლამისტურ იდეებს და საქართველოს საწინაღმდეგო საქმიანობას ეწეოდნენ. მათი ინიციატივით ხშირი იყო შეტაკება მუსლიმურ ბანდებსა და ქრისტიანულ მოსახლეობას შორის (სცსსა, ფონდი №1833, აღწერა 1, საქმე №4). ათეული წლებით პანისლამისტური და პანთურქისტული პროპაგანდით მოწამლულმა მესხეთის ფეოდალთა ზედა ფენამ (ბეგ-ალაღარებმა) ამ დროს თვითშემეცნების (საკუთარი ვინაობისა და თავის მცნების) და ამის საფუძველზე თვითგამორკვევის მაგივრად თურქი ემისრების კარნახით, სამაჰმადიანო საქართველოს მომავლისათვის ბრძოლა დაეკავშირებინა რელიგიური პანისლამისტური და პანთურქისტული იდეებისათვის, არ ცნეს ახლადშექმნილი მთავრობა და განუდგნენ მას.

სამცხე-ჯავახეთში ბეგ-ალაღარების ბლოკში გაერთიანებული იყვნენ რენეგატები და სამშობლოს გამყიდველები: ომარ ფაიკ ნამენზადე-ყიფიანი (ომარეფენდი), აჰმედ ბეგ ფიფინაშვილი, ზია-ბეგ აბაშიძე, სერვერ-ბეგ ათაბეგ ქობლიანელი-ჯა-

ყელი, ბალალ-ბეგ ვაჩნაძე, ბახში-ბეგ მაჩაბელი და სხვები. ადგილობრივ მაჰმადიან ბეგებშიც იყვნენ ისეთებიც, რომლებიც ქრისტიან ქართველებში „ძმებს“ ხედავდნენ, ანდაც უბრალოდ საქართველოს დემოკრატიული სახელმწიფოს მომხრენი იყვნენ. ასეთი იყო ბახში-ბეგ მაჩაბელი (ადიგენის კომისარი), რომელიც თავდაპირველად აჯაყებული ბეგების მხარეს იდგა, მაგრამ შემდეგში საქართველოს ხელისუფლებას მიემხრო 1918 წელს, როდესაც განდგომილმა ბეგებმა შექმნეს ე. წ. „ახალციხის მთავრობა“ ომარ ფაიკის პრეზიდენტობით, რომლის ხელმძღვანელობით აჭარის, არტაანის, ახალციხისა და ახალქალაქის მხარეები ცალკე ერთეულად ჩამოყალიბდნენ და ყარსის ოლქს მიუერთდნენ. ბეგებს შორის თავიდანვე არ იყო ერთიანი აზრი მესხეთის მომავალ ბედზე. პროფ. შ. ლომსაძის თვალსაზრისით, მათში სამი მიმართულება გამოიკვეთა: ბეგების ყველაზე რეაქციული ნაწილი მოითხოვდა სამცხე-ჯავახეთში ახალი სახელმწიფოს შექმნას და საქართველოსგან მის ჩამოცილებას. მეორე ლოიალური ნაწილი კმაყოფილდება საქართველოს შემადგენლობაში მესხეთის ავტონომიის საფუძველზე გაერთიანებით, ხოლო მესამე, მცირე ნაწილი, მაგალითად, ბაღჩი ბეგ მაჩაბელი, ყოველგვარი ავტონომიის გარეშე, საქართველოსთან სრული შეერთების საკითხს აყენებდა (ლომსაძე, 1995: 294).

ზაქარია დიდიმამიშვილის ცნობით, 25 ნოემბერს ბეგების „მთავრობას“ ბახში ბეგ მაჩაბელი ახალციხის გენერალ-გუბერნატორად დაუნიშნავს მისი მიმხრობა-გადაბირების მიზნით (სჯმ., ხვ. №1135), თუმცა, ეს უკანასკნელი ბოლომდე მერყეობდა. მაგალითად, 1919 წლის საბრძოლო მოქმედებების დროს ბაღში ბეგ მაჩაბელი საქართველოს მთავრობასთან თანამშრომლობდა, ქართული ჯარის ხელმძღვანელობას აჯანყებულთა მოქმედების გეგმებს ატყობინებდა: 1919 წლის 9 თებერვალს საქართველოს მთავრობის ჯარისკაცებმა დააპატიმრეს ფოცხოვში სოფ. ჭიხელთან ადიგენის მოლა მურთაზ რინვან ოღლი, რომელსაც აღმოაჩნდა საქართველოს წარმომადგენლებთან გადასაცემი წერილი, რომლითაც მათ ატყობინებდა აჯანყებული სოფლების მოქმედების შესახებ: ვარხნელებს და აბასთუმნელებს არ სურდათ ომის გაგრძელება და მზად იყვნენ შეერთებოდნენ საქართველოს ხელისუფლებას, ხოლო სოფლები წახანი და ხოჯანი ბრძოლის გაგრძელებას კვლავ აპირებდნენ (სცსსა, ფონდ №1946, აღწერა 2, საქმე №6). ეს

დიდი დახმარება და ერთგულება იყო მისი მხრიდან. ასევე, ამ ბეგის პროქართულობაზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ 1918 წლის დასაწყისიდან ბახში-ბეგ მანაბელი გახლდათ ახალციხის ქართული საქველმოქმედო საზოგადოების გამგეობის წევრი (გაზეთი „საქართველო“, 1918, №72). გენერალი შალვა მალლაკელიძე მის შესახებ აღნიშნავდა: რაც შეეხება ბახში-ბეგ მანაბელს, იგი თავდაპირველად ოსმალეთის სამსახურში იდგა, შემდეგ კი საქართველოს დამოუკიდებლობის დროს, თავისი ქვეყნის სამსახურში ჩადგა და გულწრფელად (მალლაკელიძე, 1938: 22). მართლაც ბახში-ბეგი ქართული ორიენტაციის მატარებელ ბეგად უნდა დარჩენილიყო შემდგომშიც, რადგან, მის ერთგულებაზე მეტყველებს კიდევ ერთი ქართველი გენერლის მიმართ გამოხატული კეთილგანწყობა. 1919 წლის 7 მარტს, როდესაც ახალციხეში გენერალი გიორგი კვინიტაძის მეთაურობით ქართული ჯარი შემოდინდა, ბორჯომის გზაზე ქართული მოსახლეობის გვერდით, დამხვედრთა შორის იყო ბახში ბეგ მანაბელი, როგორც ქართული ხელისუფლების მომხრე და სერვერ-ბეგის მოწინააღმდეგე. მისი მასპინძლობა შეუმჩნეველი არ დარჩენია ქართველ გენერალს და, ნიშნად პატივისცემისა, თავის ავტომობილში მიუწვევია, გვერდით დაუყენებია და ასე მანქანაში ფეხზე მდგომნი შესულან ქალაქში. თავად გ. კვინიტაძე ასე იხსენებდა ამ შეხვედრას: „მე მივიპატიუე ბახში-ბეგი ჩემს ავტომობილში და მასთან ერთად შევედი ქალაქ ახალციხეში“ (კვინიტაძე, 1998: 119).

ბახში ბეგის მსგავსად, აჯანყებული ბეგებიდან გამოირჩეოდა ქრისტიან ქართველების მიმართ კეთილგანწყობით სოფ. ოშორის ბეგი მაჰმედ-ბეგ აბაშიძის სიძე, ასმედ-ბეგ ავალიშვილი, რომელიც მაჰმადიანთა პირველი აჯანყების დროს 1917 წელს სერვერ-ბეგის მომხრე იყო, მას ასპინძის სხვა ბეგებთან ერთად ხერთვისის დაცვა და გამაგრება ევალებოდა, მაგრამ ქართული ჯარის გამოჩენისთანავე, რომელსაც სარდლობდა გენერალი ბალო მაყაშვილი. მას შემდეგ, რაც მაჰმადიანთა ბანდებმა უკან დაიხიეს და ავალიშვილიც ქრისტიან ქართველთა მხარეზე გადავიდა, იგი ქართულ ჩოხაში გამოწყობილი თავად ეწვია გენერალ მაყაშვილს მოსალაპარაკებლად აწყურში. შეთანხმებაზე გადაწყდა ქრისტიან და მაჰმადიან ქართველთა შერიგება – მაყაშვილი აჯანყებული ბანდების დასასჯელად ქართულ ჯარს ჯავახეთში აღარ გააგზავნიდა, ხოლო ასმედ-ბეგ ავალიშვილი იქ მყოფ მაჰმადიანურ ბანდებს დაშ-

ლიდა, რადგან შეხვედრისას ახმედ ბეგი მაყაშვილს ეფიცებოდა, რომ ჯავახეთში მდგარი მაჰმადიანთა ბანდა მისი ხალხი არ იყო და ისინი ჩილდირიდან და არდაგანიდან მოსული ბანდები იყვნენ: „ჩვენც თქვენი სისხლის ქართველები ვართ და აბა ქართველებს როგორ გიღალატებდითო“ (გლს., ქლმ, ხფ. №25330). ქართველთა მიმართ ერთგულებაზე მეტყველებს 1918 წლის 18 მარტით დათარიღებული აჯანყების მიზეზების გამომკვლევითი კომისიის დაკითხვის ოქმი, რომელშიაც 71 წლის ახმედ-ბეგ ავალიშვილი აცხადებდა: რომ „არეულობის დროს ისინი მხოლოდ თავს იცავდნენ და არანაირი ხელისუფლების, მათ შორის ქართული მენშევიკური მთავრობის წინააღმდეგი არც ვიყავით და არც ვიქნებით“ (სცსსა, ფონდი №1946, საქმე №217). თუმცა ახმედ ბეგი ბოლომდე ერთგული არ უნდა ყოფილიყო, რადგან 1919 წლის აჯანყების დროს, კვლავ მუამბოხე ბეგების მხარეზე გამოჩნდა, თუმცა ამჯერადაც ქართველთა მხარეს გადმოვიდა. „როცა ქართველთა ჯარი ზემო ფოცხოვის მხარეს მიადგა, ამ კუთხემ მორჩილება გამოაცხადა, სანაცვლოდ კი ითხოვდა, ქართველები არ შესულიყვნენ ჯარით, – წერდა თავის მოგონებებში გენერალი გ. კვინიტაძე, – მე პირადად შევხვდი ახმედ ბეგს, ვესაუბრე და დავარწმუნე იგი, თითქოსდა მჯეროდა კიდევ მისი უდანაშაულობა, რომ იგი სერვერ-ბეგის მომხრე არასდროს ყოფილა, უფრო მეტიც, ერთგვარი კეთილშობილური შესტიც კი გავაკეთე და ახმედ ბეგი არათუ დავაპატიმრე, თუმცა ამის საფუძველი მქონდა, არამედ სახლში გავუშვი“ (კვინიტაძე, 1998: 132).

ნიშანდობლივია, რომ ორივე გენერალ-გუბერნატორი, ბ. მაყაშვილიც და გ. კვინიტაძეც, ცდილობდნენ განდგომილი მაჰმადიანი ბეგების თავიანთ მხარეზე გადმობირებას. გ. კვინიტაძის გონივრულმა ნაბიჯმა გაამართლა, ახმედ-ბეგ ავალიშვილმა ამჯერად სიტყვა შეასრულა და სიცოცხლის ბოლომდე ქართველების მომხრედ დარჩა. მართლაც, ამის შემდეგ მას არც სერვერ-ბეგ ათაბაგისთვის და არც „სამხრეთ-დასავლეთ კავკასიის მთავრობისათვის“ არანაირი დახმარება არ აღმოუჩენია, უფრო მეტიც, მის მორჩილებაში მყოფ მაჰმადიან ქართველთა სოფლებს უკრძალავდა აჯანყებულთა მხარეზე გამოსვლას. 1919 წლის 18 მარტს, როდესაც აჯანყების მიზეზების გამომკვლევითი კომისიის მიერ დაკითხულ იქნა 71 წლის ახმედ ბეგ ავალოვი, (იგივე ავალიშვილი. დ. ჟ.), იგი აცხადებდა, რომ არეულობის დროს ისინი თავს იცავდნენ და არანაირი ხელისუფლების

წინააღმდეგნი არ იყვნენ (სცსსა, ფონდი №1946, საქმე №217). მის ერთგულებაში ქართულ ხელისუფლებას ეჭვი აღარ შეჰპარვია მას შემდეგ, რაც აღმოჩნდა, რომ ეს მაჰმადიანი ბეგი ქართველებსადმი ერთგულების გამო სასტიკად იქნა დასჯილი აჯანყებულ მაჰმადიანთა მხრიდან. მაჰმადიანთა ბანდების უკან დახვევის დროს, ბეგები შეეცადნენ თან წაეყვანათ ახმედ-ბეგ ავალიშვილი, რაზედაც მისგან სასტიკი უარი მიიღეს, რის გამო ისიც და მისი ვაჟიშვილიც სიცოცხლეს გამოასალმეს. ახმედ ბეგის ოჯახის შესახებ გ. კვინიტაძე თავის მოგონებებში იხსენებდა: „როცა ჩვენ ზემო ფოცხოვის საზღვრებს მივადექით, მისმა ქვრივმა გადმოგვცა რამდენიმე ტყვიამფრქვევი და ათიათასობით ტყვია. ჩვენი ერთგული რომ არ ყოფილიყო ახმედ-ბეგ ავალიშვილი, ამ იარაღს უთუოდ მტერს გადასცემდა, ხოლო ჩვენს მიმართ კეთილგანწყობას მისი სიკვდილიც ადასტურებს“ (კვინიტაძე, 1998: 133).

მაჰმადიანი ბანდებისაგან ქრისტიანი ქართველების დაცვას ცდილობდა აგრეთვე სოფელ შალოშეთის ბეგი მუშტად-ბეგ მაჩაბელი. მის ერთგულებას უნდა უმადლოდნენ ზედა თმოგვის ქრისტიანი ქართველები, რომლებიც არაერთხელ გადაარჩინა ამ პატრიოტმა ბეგმა. საქმე ისაა, რომ ვიდრე 1919 წლის 28 მარტს შეიარაღებული მაჰმადიანები შეესეოდნენ ზედა თმოგვს, წინა დღით სოფელს ეწვია სოფ. შალოშეთიდან მუშტად-ბეგის მიერ გამოგზავნილი პირი, რომელმაც გადასცა, რომ მაჩაბელი სასწრაფოდ თავისთან იბარებდა სოფლის რამდენიმე წარმომადგენელს, გადაუდებელი საქმის გამო (გლს., ქლმ, ხვ. №25330). როგორც ჩანს, ამ სოფლის მცხოვრებლებმა დააგვიანეს თავკაცების გაგზავნა ბეგთან და ეს კიდევ ძვირად დაუჯდათ. მეორე დღეს ზედა თმოგვს შემოადგა ამბოხებულ მაჰმადიანთა ჯარი, რომლებიც სოფელს გარშემო მდებარე გორებიდან უშენდნენ ტყვიებს. მხოლოდ მაშინ მიხვდნენ თმოგველები, თუ რატომ იბარებდა სოფლის წარმომადგენლებს წინა დღეს მუშტად-ბეგი თავისთან, მას ქრისტიანთა სოფლის გადარჩენა ჰქონდა ჩაფიქრებული (გაზეთი „საქართველო“, 1919, №126). ცხადია, ეს მაჰმადიანი ბეგი მორიდებია წერილის გაგზავნას ზედა თმოგვის მოსახლეობისათვის. როგორც ჩანს, ასევე, საშიში უნდა ყოფილიყო სიტყვიერი დანაბარებით ეცნობებინა სოფლისთვის აჯანყებულთა მოსალოდნელი თავდასხმა, რადგან მუშტად ბეიმ კარგად იცოდა, როგორი თვალთვალი მომდინარეობდა მაჰმადიანთა მხრიდან მას-

ზე, მას შემდეგ, რაც იგი შემჩნეულ იქნა ქრისტიან ქართველთა მოკავშირეობაში. მართლაც, მუშტად-ბეის მხრიდან ქართული სოფლების გადარჩენის არაერთ ფაქტს ვხვდებით იმდროინდელ წყაროებში, სადაც ხაზგასმულია, თუ როგორ აფრთხილებდა იგი თავის მეზობელ ქრისტიანულ სოფლებს მტრის მოსალოდნელი თავდასხმის შემთხვევაში. იყო ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც თავისი ენამახვილობითა და გონიერებით აუცილებია თავიდან ამ პატრიოტ ბეგს ქართველთა სოფლებისთვის ამბოხებულ მაჰმადიანთა თავდასხმები. ვფიქრობთ, სწორედ ამ თავდადებას გულისხმობდნენ ალყაშემორტყმული თმოგველები, როცა მუშტად-ბეგ მანაბელზე წერდნენ: „აღბათ დღეს ვერ შეძლო თათართა შეკავება ამ მადლიანმა ბეგმა და ამიტომ გვიბარებდა თავისთან სოფელში დარიგების მისაცემად, თუ როგორ გვეშველა ჩვენი თავისათვის, საით გავქცეულიყავით“ (საქართველო 1919).

როგორც ვნახეთ, სამცხე-ჯავახეთის ქართველ მაჰმადიანთა დამოკიდებულებებს მიმდინარე პროცესისადმი არაერთგვაროვანი ხასიათი ჰქონდა. მაჰმადიანი მესხი ბეგების ერთი ნაწილი, განსხვავებით პანქურთული იდეებით მოწამლული მაჰმადიანი ბეგებისა, ქრისტიანი ქართველების მიმართ ძმური დამოკიდებულების შენარჩუნების მომხრენი იყვნენ, რომლებიც თავიანთი ქმედებებით ხელს უშლიდნენ აჯანყებულ ბანდებს ქრისტიანი ქართველების დარბევაში.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ მიუხედავად პან-ისლამიზმისა და პან-თურქიზმისა, 1917-1921 წლების სამცხე-ჯავახეთში იყვნენ ქრისტიან და მაჰმადიან ქართველთა შორის ძმური ურთიერთობის შენარჩუნების მომხრენი არა მარტო ქრისტიანი ქართველები, არამედ მაჰმადიანი ბეგების თუნდაც მცირე ნაწილი.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

გლს., ქლმ., ხფ. – გიორგი ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურული მუზეუმი, ხელნაწერთა ფონდი № 25330.

კვინიტაძე, 1998 – გ. კვინიტაძე, ჩემი მოგონებები საქართველოს დამოუკიდებლობის წლებზე 1917-1921, თბ. 1998.

ლომსაძე, 1995 – შ. ლომსაძე, მესხები, ახალციხური ქრონიკები II, თბ. 1995;

მაღლაკელიძე, 1938 – შ. მაღლაკელიძე, ნაწვევტი ახლო წარსულიდან მესხეთის გარშემო, ჟურნალი „ქართლოსი“, 1938, პარიზი.

საქართველო, 1918 - გაზეთი „საქართველო“, 1918, №72.

საქართველო, 1919 - გაზეთი „საქართველო“, 1919, №126.

სცსსა – საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი №1833, აღწერა 1, საქმე 4.

სცსსა – საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი №1946, აღწერა 2, საქმე 6.

სცსსა – საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 1946, საქმე 217;

სჯმ., ხფ. – სამცხე-ჯავახეთის მუზეუმი, ხელნაწერთა ფონდი № 1135.

**PANTURKISH AND PROGEORGIAN MUSSULMAN BEGS IN
SAMTSKHE-JAVAKHETI
IN 1917-1921**

Summary

Muslim Begs played a big role in current historical process in Samtskhe-Javakheti in 1917-1921 years. Beg-Aghala-rebsunty, full of panturkish ideas was created from trailors of homeland. Although there were Mussulman Begs who saw their „brother” in Christian Georgians or simply they were supporters of democratic government. For example, Baghshi-Beg Machabeli (Adigeni commissar) was on the Begs side, but then he moved to Georgian government and was devoted to them all his life.

Also Akhmad Beg Avalishvili, who was a brother in law of Beg Mahmad Beg, living in village Oshora was the supporter of Sever Beg for the first time on demonstration but then he changed his position and moved to Georgians side.

Mushtad-beg Machabeli, village shaloshetis beg was trying to defend Christian Georgians from Mussulman gangs.

His devotion helped Christian Georgians living in a village Tmogvi from Mussulman invades.

So, situations happening in Samtskhe-Javakheti in 1917-1921 years towards Christian Georgians had veracious position. Different from Mussulman Begs with Panturkish ideas, one part of Mussulman-Meskhebi Begs had friendly attitude to Christian Georgians and they disturbed rebel gangs to raid Christian Georgians.